

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕКОЛОГИЧНА КРИЗА

GLOBALIZATION AND ECOLOGICAL CRISIS

Маргарита Бонева

Шуменски университет "Епископ Константин Преславски"

Abstract

This article examines the problems of globalization and ecological crisis.

Keywords: globalization, ecological crisis.

Екологична криза – се нарича кризата във взаимоотношенията общество – природа при опазване на околната среда. В продължение на хилядолетия човек постоянно увеличава своите технически възможности, засилва намесата в природата, забравяйки за необходимостта от поддържане на биологичното равновесие в нея.

Основната причина за *екологичната криза* е глобалното изчерпване на природните ресурси, съчетано със замърсяването на жизнената среда

Разрушаването на околната среда днес достига застрашителни размери. Планетата е по пътя и може би на границата на глобален геноцид.

Природата все по-често се разглежда като ресурс и обект, който е експлоатиран и безмилостно ограбван.

В резултат на *екологичната криза* биосферата става толкова крехка, че евентуалното ѝ разрушаване от нуждите на човешкото общество ще премахне органическите предпоставки за човешки живот.

В настоящия момент *екологичната криза* на нашата планета е реалност. Населението от всички страни на света е загрижено за глобалното замърсяване на околната среда. Не съществува по-важен проблем за човечеството от общопланетното подобряване на екологичната обстановка.

Днешното общество толерира създаването на нови технологии и изобретения и целенасочено руши природата, за да се движи напред. Хората стремглаво се стремят да

изменят света около себе си и изчерпват ресурсите му, за да придобият все повече и повече материални блага и по този начин да задоволят психологическият механизъм на подхранване на илюзиите на Аз – а.

В традиционната култура на почти всички народи има както екофилни, така и екофобни черти, като последните преобладават. Съвременният човек е сложен конгломерат от политически, икономически, психологически и социални несъвършенства. Той се интересува от сензацийата и познанията му идват от мълвата и слуховете. Пагубен е онзи начин на мислене, при който се унищожава природата, разсипват се ресурсите ѝ, хората живеят за себе си, робуват на децата си, домашните си любимци, професиите си, на хедонизма си...

Индустриалният, урбанизиран човек със своя експлоататорски манталитет и със своята мания за потребление е на път да унищожи всичко натурално, съществувало милиарди години преди него, без да си дава сметка, че това може да е причина за неговото самоунищожение – и биологическо и морално.

Сушите и наводненията, парниковият ефект, земетресенията – всички те представляват бунтът на природата, срещу опитите тя да бъде тотално култивирана.

Особено рязко нараства замърсяването на околната среда през втората половина на XX в. Във взаимоотношенията между обществото и природата настъпва качествен скок, при който, в резултат на рязкото

увеличение на числеността на населението, на интензивната индустриализация и урбанизация на нашата планета и селскостопански замърсявания, започва повсеместно да се превишава способността на екологичните системи към самоочистване и регенерация. Вследствие на това се нарушава естественият кръговрат на веществата в *биосферата*, застрашава се здравето на настоящото и на бъдещото поколение.

Екологичната криза е без прецедент. *Екологичният проблем* на съвременния свят е не само остър, но и многостранен. Той се проявява практически във всички отрасли на материалното производство, особено в селското стопанство, химичната промишленост, черната и цветна металургия, атомната енергетика и има отношение към всички региони на планетата. *Екологичната криза* може да бъде разрешена само ако настъпят съответни промени по посока на поддържане на хармонията между обществото и природата.

Днес броят на населението е определящ фактор за икономическото развитие както на отделни държави, така и на човечеството като цяло.

През второто хилядолетие на планетата Земя се реализира крупна демографска революция, за която свидетелства динамиката на растеж на населението в исторически план. По-голям е прирастът на населението в най-бедните страни. Съществено влияние на прираста на населението в тези страни оказват морално-етичните и религиозните възгледи.

В настоящия момент гладува 30% от населението на повече от 120 страни, като в това число влизат над 100 млн. деца на възраст до 5 години. Гладът в света носи не биологически, а социален характер.

По демографски разчети през XXI в. населението на Земята ще се удвои и за обезпечение на жизнеспособността му производството на хранителни вещества трябва да се увеличи 2-3 пъти, а за обезпечаване на материалното благополучие – 5 до 10 пъти.

Учените считат, че производството на хранителни продукти няма да съответства на ръста на населението и цените на продуктите ще растат.

Понятието *“нооразвитие”* означава – преминаване на човечеството в нов исторически стадий, който поставя всяка човешка дейност в унисон с изискванията на човешкия разум и с осигуряване на условия за развитие на всеки индивид, нация, цивилизация, днес и в бъдеще. Това, което вече е започнало и което утре ще се разгърне във всемирни мащаби, е *нооразвитие* на света. То е откликът на съвременното човечество на предизвикателствата на информационната епоха. Големите предизвикателства пред човечеството днес – опасността от термоядрена война, опасността от екологична катастрофа, опасността от външна намеса в човешкия геном – не могат да се посрещнат успешно, ако се отклоним от *нооразвитието*. Никой не би могъл да систематизира всички процеси, обратими и необратими, които трябва да протекат в общественото развитие и всички проблеми, които трябва да се решат, за да се постигне *нооразвитие* на обществото, но със сигурност може да бъдат систематизирани процесите и проблемите, без чиято позитивна промяна не може да се премине към *нооразвитие*.

Главните проблеми, които образуват рамката на *нооразвитието* на обществото в бъдеще са:

➤ *премахване на бедността* - това е първият исторически неотложен социален проблем, който трябва да се реши още през XXI век. Премахването на бедността е напълно реалистична задача. Китай например, съгласно статистиките и стандартите на ООН, извади от бедността стотици милиони хора и следва стратегия за постигане на средна заможност за всеки китайски гражданин през 2030–2040 година;

➤ *осигуряване на свобода на всички хора и нации* – всеки човек и всички нации имат право свободно да избират своите убеждения, своето вероизповедание, своята принадлежност към едни или други общности;

➤ *трансформиране на сегашната, подчинена на богатите страни глобализация в алтерглобализация*.

Глобализацията обхваща в наднационална мрежа технологическото развитие, производството, търговията, финансирането и управлението на различните производства и по този начин значително повишава тях-

ното количество, качество и конкурентност. В историята на икономиката глобализацията не е първия случай, когато положителни по същество процеси са предизвикали крайно несправедливи последици. Следователно въпросът не е да се спре *глобализацията*, а да се направи тя благо за всички участващи в нея страни. Глобалните икономически мрежи трябва да носят стопански, технологически и социален напредък за всички страни, а не само за богатите. Паралелно с процеса на глобализация и днес и утре, трябва да върви процесът на запазване на многообразието на света. Това е ключов момент в *нооразвитието* на информационното общество. Индивидуалните, националните, културните, религиозните и цивилизационните идентичности трябва да се уважават, зачитат и развиват. Посегателствата върху тях или потискането им са несъвместими с понятието “*нооразвитие*”.

Проявите на расизъм и ксенофобия, преследването за етнически, религиозни различия и инакомислие, незачитането на другостта на другите са сред най-тежкото на следствие на миналото. На тяхно място трябва да се култивират толерантност и уважение към различията на хората и обществата. Задължително е да има етническа, религиозна, културна и друга толерантност.

Предотвратяването на възможната екологична катастрофа, която в наше време вече не е потенциална, а реална опасност, която се отнася за цялата планета е особено важно. Екологичният проблем от икономически и технологически днес прераства в екзистенциален. Няма съмнение, че първото свидетелство за *ноопотенциала* и *нооразвитието* на съвременното човечество ще бъдат стъпките, които то прави за предотвратяване на възникналата опасност от екологична катастрофа. Да се подцени тази опасност вече е невъзможно – науката от доста време е запалила червена лампа. Да се забави адекватният отклик на съвременните държави, особено на най-богатите и на най-големите замърсители, е напълно възможно. Екологичният императив е емблемата на съвременното *нооразвитие*. *Глобализацията* е свързана с националните държави и национализма. Технологичните стандарти вече отдавна не са само и дори

не са главно национални технологични стандарти.

Икономиката много отдавна не е национална, а глобална икономика, със световни пазари за стоки, услуги, валути, кредити, работна сила. Най-стремително се глобализират финансовите пазари, а най-бавно – глобалният пазар на работната сила.

Политическата глобализация вече е безспорен факт.

В културата също протичат стремително процеси на универсализация на глобално равнище.

Главният фактор за оцеляване и развитие в глобализирания пазар днес е конкурентоспособността.

Европейската перспектива е ключова за страната ни. Европейският модел, съчетаващ материално качество на живота, демократично участие, социална сигурност и шансове за образование, доказва силата си. Европейските общества не се примиряват с крещящи различия в доходите и със социална изолация, нещо което изглежда обичайно на другите континенти.

Глобалното общество може да съществува само като глобално общество на науката.

С идеята за *устойчиво развитие*, на международно равнище и в отделните страни се вземат много важни решения за действие, които след това не се изпълняват или се изпълняват в ограничен обем. Това важи за решенията, свързани с емисиите на газове, които разрушават озоновия слой, и на други газове, за запазването на тропическите гори и биоразнообразието, за мерките по ограничаване на бедността и социалното неравенство, и за още много други. Знаем, че редица страни, включително и най-богатите, не ратифицират много важни международни договори по линията на устойчивото развитие.

България все още се намира по средата на трудния път на изграждане на хармоничното единство “*човек – природа – икономика*”, което е в основата на устойчивото развитие.

“България няма друга алтернатива – тя е обречена на устойчиво развитие” в контекста на изказването на Романо Проди “преходът към устойчиво развитие не е въпрос на избор, а императив”.

Необходимостта от обща екологична политика е призната в началото на 70-те години на XX в. Съответните нормативи, разпоредби и забрани се отнасят до въздуха, употребата на химикали, защитата на растителния и животинския свят. Ефективността на екологичната законодателна уредба на ЕО зависи от законодателството на страните-членки.

Решаването на екологичната криза в глобален мащаб включва следните приоритети на устойчивото развитие:

Основен приоритет: Развитие към устойчивост (towards sustainability)”, който включва:

- възможно пълна интеграция на екологичната проблематика във всички секторни политики, стратегии и програми;

- тотална екологизация на стопанските сектори, нормативно закрепена чрез законодателството, последователно сближавано и изравнено с европейските норми, стандарти и процедури;

- последователно въвеждане като водещ принцип на принципа на споделената отговорност (shared responsibility principle), който да ангажира както държавата, местните власти и индустриите, така и големите обществени групи - частния бизнес, академичната общност, професионалните съсловия, жените, младежите и децата;

- мерки за пре моделиране на социалното и икономическото поведение на лицата, стопанските и гражданските структури с доминиране на икономическите и пазарните регулатори и механизми;

- преориентация на управленската дейност към хоризонтални мерки в процеса на екологизацията, развитие на междусекторната политика и координация между компетентните държавни органи и засилено участие на местните власти и обществеността.

- Средносрочни приоритети:*

- намаляване и смекчаване на негативните ефекти на дифузни, трудни за контрол и управление източници на замърсяване и други импакти в стопанските сектори като транспорт, селско стопанство, туризъм, енергетика и специфични промишлени браншове;

- ускорено развитие на нормативните промени (допустими норми, екологични

стандарти и оценъчни процедури) в процеса на сближаване и изравняване със законодателството на Съюза, особено в областта на защита на потребителя от продукти и стоки с ефекти върху човешкото здраве и околната среда;

- въвеждане на принципа на споделената отговорност успоредно със завършването на приватизационния процес и развитието на частния сектор, чрез който основно ще се осъществява участието на страната във вътрешния пазар на Съюза.

- Краткосрочни приоритети:*

- дейности за ускорено изграждане на публичната екологична инфраструктура, вкл. водоснабдителни и канализационни системи, станции за пречистване на комунални отпадъчни води, депа, станции и заводи за преработка на твърди битови и неопасни промишлени отпадъци;

- дейности за намаляване и отстраняване на непосредствени екологични рискове за човешката здраве, вкл. генерирани в процеса на производството и потреблението на стоки и услуги в сектори като енергетика, строителство, транспорт и др., както и от компонентите на околната среда (почви, въздух, минерални и биологични ресурси);

- дейности за ликвидиране на минали екологични щети, в т. ч. от ядрени производства, депа за опасни промишлени отпадъци (вкл. от уранодобива), замърсени терени в земеделския поземлен фонд и др.;

- развитие на инструментариума на екологичната политика и управлението на околната среда чрез интернализация на разходите за опазване на околната среда в цената на всяка стока и услуга и генериране на необходимите ресурси и капацитет на държавата, местните власти и стопанските субекти да посрещнат своята екологична отговорност към страната, пазара и потребителите;

- развитие и обогатяване на икономическите регулатори за екологичното поведение на лицата при балансиране на наказателните със стимулиращите и облекчаващите мерки;

- разнообразяване на източниците на постъпления към бюджета и целевите фондове за опазване на околната среда, на природните ресурси и на човешкото здраве

чрез преки и непреки данъци, такси за ползване на ресурси и за екологични услуги;

➤ хармонизация на законодателството, в т. ч. изравняване на екологичните процедури, в т. ч. екологичната сертификация на производителите, и техническите стандарти и норми с тези на ЕС, вкл. на системите стандарти ISO – 9000 и ISO – 14000;

➤ ускорено развитие и ефективно приложение на въведеното в действие хармонизирано законодателство, особено в частта на подзаконовите актове и екологичното нормиране;

➤ развитие и укрепване на институциите и ефективна стопанска реформа, в т. ч. в сектора за опазване на околната среда, здравето и природните ресурси, по модели и стандарти, съпоставими с тези на ЕС;

➤ ускорено специализирано обучение на управленски и изпълнителски кадри за засилване на капацитета по непосредственото приложение на европейските процедури, норми и стандарти;

➤ защита на потребителите от екологични и здравни рискове, генерирани при производството и потреблението на стоки и услуги;

➤ въвеждането на схеми за екологично етикетиране (environment labeling) за екологичните качества на продукта (произход, преработка, производство, потребление) като форма на информиране и защита на потребителите;

➤ широко и обективно информиране на гражданите за състоянието на околната среда, гарантирано засилване ролята на структурите на гражданското общество и на големите обществени групи чрез въвличането им в процеса на вземане на решения по екологични проблеми.

Устойчиво развитие – това е такова развитие, при което въздействието на околната среда остава в границите на стопанската емкост на биосферата, така че не се нарушава природната основа за възпроизводство на човешкия живот. Всички развиващи се системи в хода на своето развитие се сблъскват с кризисни ситуации. Може да се посочат четири причини за възникване на кризи:

➤ изчерпване на вътрешните ресурси на развитието;

➤ дисхармония между активните подсистеми, резултат от тяхното небалансирано развитие;

➤ достигане на външните граници на развитие;

➤ външно въздействие върху системата, активно, целенасочено или случайно.

Съвременните екологични проблеми ни заставят да обърнем внимание на концепцията за устойчиво развитие.

Концепцията за устойчиво развитие не би могла да е толкова разпространена, ако нямаше съответните предпоставки за това в обществото. Главна предпоставка са грандиозните промени в света в средата на XX век.

Една от основните задачи на развитието е защитата на околната среда. В началото на 80-те години на XX в. се натрупва голям обем информация, която свидетелства за това, че екологичната криза се явява сериозно препятствие за икономическото развитие. Оказва се, че пренебрегването на екологичните проблеми не може да се оправдае с необходимостта да се решават други задачи.

По този начин концепцията за устойчиво развитие се явява в резултат на обединяване на три основни гледни точки: *икономическа, социална и екологична*.

Концепцията за устойчиво развитие е социално ориентирана в глобални мащаби.

Развитието на социалната съставляща на концепцията за устойчиво развитие става фундаменталната идея за спазване на правата на бъдещите поколения. Природните ресурси на Земята се явяват общо наследство на цялото човечество, в т. ч. сегашното и бъдещите поколения. От екологична гледна точка устойчивото развитие трябва да обезпечава стабилност на биологичните и физичните системи. Особено значение има жизнеспособността на локалните екосистеми, от които зависи глобалната стабилност на биосферата като цяло. Още повече, че понятието за природни системи и ареали на обитаване може да се разбира широко, включвайки в тях създадената от човека среда, такава например, като градовете. Основно внимание се отделя на запазване способността на такива системи, към изменение, а не към съхранение в тях

на някакво “идеално” статично състояние. Деградацията на природните ресурси, замърсяването на околната среда и унищожаването на биологичното разнообразие съкращават способността на екологичните системи към самовъзстановяване.

Запазването на *биосферата*, по този начин, не може да е самоцел на устойчивото развитие. Неговата цел е преживяването на човека като биологичен вид. В същото време все повече хора осъзнават, че най-далечното съществуване на човечеството ще бъде невъзможно, ако деградацията на природната среда от неговото обитаване превиши някакво, досега неизвестно, а възможно и принципно неустановимо критично ниво.

Осъществяването в хармония с околната среда развитие може да способства както за удовлетворяване на цял ред насъщни потребности на хората, така и укрепване на собствената основа на развитие. Отдавна е открита взаимозависимост между разумното действие в отношението към околната среда и с нивото на местното производство на продоволствия. Това говори за принципна възможност за практическа реализация на концепцията за устойчиво развитие. Наистина, ако биосферата на Земята съществува стотици милиони години, без да се разглеждат всички космически катаклизми, към този момент е много разрушителна, защото е невъзможна стабилна икономическа система, основана на всичките принципи. Проблемите на глобализацията и екологичната криза са актуални и изискват усилията на всички поколения.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Алексеев В. П. Очерки экологии человека, М., 1998.
- [2] Болондин Р. К., Бондарев Л. Г. Природа и цивилизация, М., 1989.
- [3] Boneva M. 2 nd Congres of ecologist of the Republic of Macedonia with International participation, Republic of Macedonia, Ohrid, Proceeding, 2004, p. 343 – 347.
- [4] Василенко В. Н. Экологические конфликты общества как предмет социологии и социальной экологии, М., 1998.
- [5] Василенко В. Н. Введение в социальную экологию, М., 1993.
- [6] Вернандский В. И. Биосфера и ноосфера. М., 1989.
- [7] Винокурова Н. Ф., Трушин В. В. Глобальная экология, 1998
- [8] Зелена книга на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите, Комисия на Европейските общности, Брюксел, 29.06.2007
- [9] Каменов, Д., В. Грозев, Д. Бъчварова, А. Дойчинов Екология и сигурност, Ун. изд. “К. Преславски”, Ш., 2007
- [10] Комаров В. Д. Социальная экология. Философические аспекты, Л., 1990.
- [11] Малофеев В. И. Социальная экология. М., 2003.
- [12] Медведев В. И. Экологическое сознание. М., 2003.
- [13] Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М., 1990
- [14] Шишков Ю. А. Глобальные экологические проблемы. М., 1991.
- [15] Цанев Р. Човекът – грешка на природата, сп. Наука, 1992.